

«به نام خدا»

دستور زبان ترکی نیشابوری

صرف

علیرضا فیروزی

(دانشجوی دکتری زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه علامه طباطبائی تهران)

ایمان میرمرتضوی

(کارشناس ارشد مطالعات ترجمه، دانشگاه آزاد تهران جنوب)

مصطفی صادقی

(کارشناس ارشد آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان، دانشگاه فردوسی مشهد)

سرشناسه	:	فیروزی، علیرضا، ۱۳۶۶ -
عنوان و نام پدیدآور	:	دستور زبان ترکی نیشابوری (صرف) [کتاب] / علیرضا فیروزی، ایمان میر مصطفی صادقی.
مشخصات نشر	:	مشهد: مهر صفا، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	:	۱۷۸ ص.: مصور، جدول، نمودار.
شابک	:	ریال ۹۷۸-۶۰۰-۷۳۳۷-۳۲-۵
وضعیت فهرست نویسی	:	فیا
موضوع	:	زبان ترکی خراسانی -- دستور
موضوع	:	Khorasani Turkic language -- Grammar
شناسه افزوده	:	میر مرتضوی، ایمان، ۱۳۶۴ -
شناسه افزوده	:	صادقی، مصطفی، ۱۳۵۹ -
رده بندی کنگره	:	۱۲۷ PL۱۳۹۵ ۹۵۵ ف/
رده بندی دیویی	:	۴۹۴
شماره کتابشناسی ملی	:	۴۵۱۳۶۸۵

فیا فون جمع می باشد.

انتشارات مهر صفا
دستور زبان ترکی نیشابوری (صرف)
 مؤلفین:

علیرضا فیروزی، ایمان میر مرتضوی، مصطفی صادقی
 ویراستاران: دکتر اکرم میر مرتضوی - دکتر سروش صفا
 وزیری، ۱۷۸ صفحه، ۵۰۰ نسخه، چاپ اول ۱۳۹۷
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۳۳۷-۳۲-۵

چاپ: سپنتا

کلیه حقوق برای انتشارات مهر صفا محفوظ است.

مراکز پخش: انتشارات مهر صفا: تهران، ولیعصر جنوبی، کوچه میر کاظمیان، پلاک ۵

مشهد، بلوار قاضی طباطبایی ۴، پلاک ۱۶

ت: ۰۹۱۵۵۱۰۵۸۱۴ همراه: ۰۵۱-۳۷۲۶۵۳۹۴

فهرست مطالب

۱	پیشگفتار
۳	فصل اول: کلیات
۳	۱. مقدمه
۴	۱. ۲. تعریف و شرح مفاهیم کلی
۶	۱. ۳. تاریخچه مطالعه زبان ترکی در ایران
۸	فصل دوم: چارچوب نظری
۸	۱. ۲. مقدمه
۹	۲. ۲. صرف تصریفی زبان فارسی
۹	۲. ۲. ۱. تصریف اسم
۹	۲. ۲. ۱. نشانه‌های نقش‌های نحوی اسم
۱۲	۲. ۲. ۲. ۱. نشانه‌های نقش‌های نحوی اسم در بندهای نامحدود و اسمی شده
۱۲	۲. ۲. ۲. ۳. ۱. نشانه‌های نقش‌های معنایی اسم
۱۸	۲. ۲. ۲. ۴. ۱. نشانه‌های نقش‌های معنایی مکانی
۲۶	۲. ۲. ۲. ۵. ۱. شیوه‌های بیان زمان
۲۸	۲. ۲. ۲. ۶. ۱. نظام جمع‌بندی
۲۹	۲. ۲. ۲. ۷. ۱. جنس دستوری
۲۹	۲. ۲. ۲. ۸. ۱. معرفگی
۳۰	۲. ۲. ۲. ۹. ۱. نکرگی
۳۱	۲. ۲. ۲. ۱۰. ۱. اسم جنس
۳۱	۲. ۲. ۲. ۲. ۲. تصریف ضمیر
۳۱	۲. ۲. ۲. ۱. ضمایر شخصی
۳۴	۲. ۲. ۲. ۲. ۲. ضمایر انعکاسی
۳۵	۲. ۲. ۲. ۳. ۲. ۲. ضمایر متقابل
۳۵	۲. ۲. ۲. ۴. ۲. ۲. ۲. ضمایر ملکی
۳۵	۲. ۲. ۲. ۵. ۲. ۲. ۲. ضمایر اشاره
۳۵	۲. ۲. ۲. ۶. ۲. ۲. ۲. ۲. ضمایر پرسشی و پرسشواره‌ها

۳۶	۷. ۲. ۲. ۲. ضمائر موصولی و دیگر کلمات موصولی
۳۶	۳. ۲. ۲. تصریف فعل
۳۶	۱. ۳. ۲. ۲. جهت
۳۸	۲. ۳. ۲. ۲. زمان
۴۰	۳. ۳. ۲. ۲. نمود
۴۲	۴. ۳. ۲. ۲. وجه
۴۴	۵. ۳. ۲. ۲. مطابقت
۴۵	۴. ۲. ۲. تصریف صفت
۴۵	۱. ۴. ۲. ۲. صفت اسنادی و صفت وصفی
۴۵	۲. ۴. ۲. ۲. مطابقت صفت
۴۶	۳. ۴. ۲. ۲. شیوه‌های بیان مقایسه
۴۶	۴. ۴. ۲. ۲. درجات صفت
۴۷	۵. ۴. ۲. ۲. تصریف صفت‌های اسنادی
۴۷	۵. ۲. ۲. تصریف حروف اضافه
۴۷	۱. ۵. ۲. ۲. فهرست حروف اضافه در فارسی گفتاری
۴۹	۲. ۵. ۲. ۲. مطابقت در حروف اضافه
۴۹	۳. ۵. ۲. ۲. ترکیب حروف اضافه با ضمیر متصل
۴۹	۶. ۲. ۲. تصریف عدد و سور
۵۰	۱. ۶. ۲. ۲. عدد
۵۰	۲. ۶. ۲. ۲. سور
۵۱	۷. ۲. ۲. تصریف قید
۵۱	۱. ۷. ۲. ۲. مقایسه با قیدها
۵۲	۲. ۷. ۲. ۲. درجات قید
۵۲	۳. ۲. صرف اشتقاقی زبان فارسی
۵۲	۱. ۳. ۲. اشتقاق اسم
۵۳	۲. ۳. ۲. اشتقاق فعل
۵۴	۳. ۳. ۲. اشتقاق صفت
۵۵	۴. ۳. ۲. اشتقاق قید

۵۶	۴.۲ جمع‌بندی
۵۷	فصل سوم: نظام صرفی زبان ترکی نیشابوری
۵۷	۱. مقدمه
۵۸	۲. صرف تصریفی زبان ترکی نیشابوری
۵۸	۱. ۲. ۳. تصریف اسم
۵۸	۱. ۲. ۳. نشانه‌های نقش‌های نحوی اسم
۶۳	۱. ۲. ۳. نقش‌های نحوی اسم در بندهای نامحدود و اسمی شده
۶۳	۱. ۲. ۳. نشانه‌های نقش‌های معنایی اسم
۷۵	۱. ۲. ۳. ۴. نشانه‌های نقش‌های معنایی مکانی
۸۷	۱. ۲. ۳. ۵. شیوه‌های بیان زمان
۹۰	۱. ۲. ۳. ۶. نظام جمع‌بندی
۹۰	۱. ۲. ۳. ۷. جنس دستوری
۹۱	۱. ۲. ۳. ۸. معرفگی
۹۳	۱. ۲. ۳. ۹. نکرگی
۹۴	۱. ۲. ۳. ۱۰. اسم جنس
۹۵	۲. ۲. ۳. تصریف ضمیر
۹۵	۱. ۲. ۲. ۳. ضمائر شخصی
۹۹	۲. ۲. ۲. ۳. ضمائر انعکاسی
۱۰۰	۳. ۲. ۲. ۳. ضمائر متقابل
۱۰۰	۴. ۲. ۲. ۳. ضمائر ملکی
۱۰۱	۵. ۲. ۲. ۳. ضمائر اشاره
۱۰۲	۶. ۲. ۲. ۳. ضمائر پرسشی و پرسشواژه‌ها
۱۰۳	۷. ۲. ۲. ۳. ضمائر و کلمات موصولی
۱۰۳	۳. ۲. ۳. تصریف فعل
۱۰۳	۱. ۳. ۲. ۳. جهت
۱۰۶	۲. ۳. ۲. ۳. زمان
۱۱۲	۳. ۳. ۲. ۳. نمود
۱۱۴	۴. ۳. ۲. ۳. وجه

پیشگفتار

گوش‌شناسی^۱ به بررسی علمی گویش‌ها می‌پردازد. از منظر سنتی، گویش به گونه روستایی و غیرمعیار زبانی خاص اشاره دارد؛ این تعریف، گویش را فاقد وجهه و اعتبار در نظر می‌گیرد. با این وجود، در علم زبان‌شناسی نوین، بویژه شاخه گوش‌شناسی، گویش را زیرگونه‌ای از زبان قلمداد می‌کنند که از لحاظ دستوری، واژگانی، و تلفظی متمایز از گونه معیار و خاص منطقه‌ای جغرافیایی و یا طبقه‌ای اجتماعی باشد. صرف یا ساختواره^۲ نیز از حوزه‌های کانونی زبان‌شناسی به حساب می‌آید که ساختار درونی کلمات و مقولات دستوری را بازمی‌کاود که توسط واژ^۳ (بازنمود فیزیکی عنصر ذهنی تکواژ^۴) نمایانده می‌شوند.

در این مختصر، صرف گونه‌ای از زبان ترکی خراسانی موسوم به ترکی نیشابوری، زبان بخش سروایت شهرستان نیشابور، بررسی و توصیف می‌شود. ریشه این گونه زبانی را باید در زبان ترکمنی جست که این گونه نیز عضوی از شاخه «اوغوزی مادر^۵» می‌باشد؛ این خانواده نیز متعلق به ترکی مادر و بالاتر از آن به ترکی نخستین است (تکین و اولمز^۶، ۲۰۰۳، به نقل از امینی، ۱۳۸۸، ص ۳۳). در شماره ۱ از مجله زبان‌های ایران، شماره ۱ ارائه شده است. تاکنون گویش‌ها، گونه‌ها و زبان‌های بسیاری در ایران مورد بحث و بررسی قرار گرفته‌اند، اما همچنان تا شناسایی و توصیف کلیه زبان‌ها و گویش‌های رایج در جای‌جای ایران راه درازی باقیست. این زبان عضوی از شاخه جنوبی زبان‌های ترکی خراسانی با جمعیتی بالغ بر ۱۷۵۰۰ نفر می‌باشد. موقعیت جغرافیایی این بخش در استان خراسان رضوی در پیوست شماره ۲ ارائه شده است. روستا به روستا، می‌توان بروز تفاوت‌های آوایی و واژگانی در گونه‌های مختلف این زبان را مشاهده کرد: ترکی چکنه‌ای، ترکی خواجه‌آبادی و ترکی روستاهای دیگر این بخش. بدلیل اینکه

^۱ dialectology^۲ morphology^۳ morph^۴ morpheme^۵ proto-uquzi^۶ T. Tekin, M. Ölmez

تفاوت‌های زبان‌های روستاهای مذکور آنقدر نیست که فهم متقابل^۷ را دچار اشکال کند، می‌توان کلیتی را به نام ترکی نیشابوری را از طریق بررسی فقط یک گونه آن بازسازی کرد. مهم‌ترین کاری که تا کنون در زمینه گویش‌شناسی در ایران صورت گرفته اجرای طرح بزرگ شناسایی گویش‌های ایران است، که از خرداد ماه سال ۱۳۵۳ با همکاری فرهنگستان زبان و ادب فارسی و سازمان جغرافیایی کشوری شروع شد و تا مهر ماه سال ۱۳۵۷ ادامه یافت. گردآوری این مواد بر اساس برنامه‌ای بود که فرهنگستان برای شناسایی لهجه‌های ایرانی، گویش‌ها و گونه‌های زبان فارسی و زبان‌های رایج در ایران در محدوده جغرافیایی ایران، مشخص کردن رابطه میان این گویش‌ها از نظر امکان یا عدم امکان تفهیم و تفاهم سخنگویان آن‌ها با هم، و تهیه اطلس لهجه‌شناسی و گویش‌شناسی ایران طرح ریزی کرده بود. با وجود اینکه این طرح به شکلی وسیع زبان ترکی آذری را مورد بررسی و شناسایی قرار داده است، ولی در مورد دیگر گونه‌های زبان ترکی بویژه زبان‌های ترکی شرق ایران تحقیقی صورت نداده است. بسیاری از مردمی که نگارندگان با آن‌ها برخورد داشته‌اند، اصلاً نمی‌دانستند که برای مثال، در شرق ایران و در خراسان، بطور اخص در شهرستان نیشابور، هم گونه‌ای از ترکی وجود دارد که تفاوت‌های بارزی با گونه آذری دارد. اغلب مردم، نیشابور را با آن گونه فارسی‌اش که تفاوت‌های آوایی و واژگانی چشمگیری با گونه فارسی معیار دارد، می‌شناسند؛ پس نگارندگان هم بر آن شدند تا این زبان را به همگان معرفی کنند تا اطلاعات مردم در مورد آن افزایش یابد. امید است این کتاب مرجع مناسبی را فراوری دستورنویسان و زبان‌شناسان قرار دهد.

نگارندگان بر خود لازم می‌دانند مراتب قدردانی خود را نسبت به گروه زبان‌شناسی همگانی دانشگاه علامه طباطبائی، بویژه استاد دکتر محمد دبیرمقدم، و همچنین استادان گرامی جناب دکتر شهرام مدرّس خیابانی و جناب دکتر سید مهدی سمائی اعلام دارند.

مصطفی صادقی - علیرضا فیروزی - ایمان میرمرتضوی

پاییز ۱۳۹۷

^۷ mutual intelligibility